

Reactie op “(on)duidelijkheid over oversterfte”

Vooraf

Op 17 augustus 2023 verscheen een artikel¹ op de website van de NPO-Ombudsman waarin zij de uitzending van 31 januari 2023 van *Ongehoord Nieuws*, de eerste uitzending van het derde seizoen, analyseert. Opmerkelijk genoeg is hiervan geen melding gemaakt aan Ongehoord Nederland (hierna: ON!). Er is eveneens nagelaten wederhoor te plegen voordat de conclusie op de website werd gepubliceerd. Dat terwijl dit wel de gebruikelijke procedure is, zoals deze op de website van de NPO-Ombudsman beschreven wordt. Zo staat bijvoorbeeld vermeld dat de NPO-Ombudsman de omroepdirectie en de hoofdredactie van een programma in kennis stelt van een eventueel onderzoek naar aanleiding van een klacht en dat zij altijd weerwoord haalt bij de redactie en/of de omroep.²

Voornoemde is niet gebeurd. ON! betreurt het dat de NPO-Ombudsman niet alleen onzorgvuldig, maar ook nadrukkelijk in strijd met haar eigen procedures handelt. Het lijkt eveneens te duiden op partijdigheid van haar kant aangezien na klachten van een *Op1*-uitzending onder de vlag van BNN-VARA van 6 januari 2023 bijvoorbeeld wel een ‘naschrift’ – ofwel reactie van de omroep op de conclusie van de NPO-Ombudsman – werd geplaatst op de website.³

Tevens dient opgemerkt te worden dat er naar weten van ON! slechts vier klachten zijn ingediend over bovengenoemde uitzending. Vier klachten is erg weinig, zeker over een onderwerp waar (nog altijd) veel onduidelijkheid over bestaat en waarover (nog altijd) veel discussie wordt gevoerd in politiek, maatschappij en wetenschap. Dat geldt even te meer wanneer in ogenschouw wordt genomen dat het gaat om een uitzending van een omroep die ernstig onder vuur ligt en waarvan klagers weten dat het indienen van klachten kan leiden tot het intrekken van de uitzendlicentie of tot het opleggen van een nieuwe sanctie aan ON! door de NPO. Waarom wordt daar geen rekening mee gehouden en start de NPO-Ombudsman toch, op basis van vier klachten, een onderzoek naar deze specifieke uitzending?

Hieronder volgt nu een uitgebreide reactie op dit onderzoek van de NPO-Ombudsman.

¹ <https://www.omroepombudsman.nl/uitspraken-en-columns/onduidelijkheid-over-oversterfte>

² <https://www.omroepombudsman.nl/uitgebreide-procedure>

³ <https://www.omroepombudsman.nl/uitspraken-en-columns/op1-het-belang-van-bronvermelding>

De Journalistieke Code

De NPO-Ombudsman vermeldt dat de desbetreffende uitzending in drie delen kan worden verdeeld: een reportage, een gesprek in de studio over de situatie in Nederland en een gesprek in de studio dat ging over de situatie in het buitenland. Dit klopt niet: het gaat om twee reportages, respectievelijk over de oversterfte in Nederland en de oversterfte in het buitenland, voornamelijk gefocust op de Verenigde Staten. Over beide reportages werden aparte gesprekken gevoerd.

De NPO-Ombudsman geeft voorts aan dat zij zich bij het bekijken van de uitzending heeft gefocust op twee onderdelen van de Journalistieke Code NPO. Ten eerste het onderscheid tussen feiten en meningen en ten tweede of er voldoende werd doorgevraagd naar bronnen en beweringen. Wat betreft het doorvragen merkt de NPO-Ombudsman op dat doorvragen van essentieel belang is om te kunnen beoordelen of wat een gast beweert controleerbaar klopt.

Gesteld kan worden dat het onderscheid tussen feiten en meningen direct voortkomt uit de Journalistieke Code NPO, waar ON! zich aan gecommitteerd heeft. Hoewel ON! van mening is dat er slechts in een zeer beperkt aantal gevallen sprake is van een feit, is zij wel van mening dat het onderscheid tussen feiten en meningen *an sich* belangrijk is. Zij heeft haar standpunt hieromtrent al veelvuldig uiteengezet.

In tegenstelling tot het onderscheid tussen feiten en meningen komt het criterium ‘doorvragen’ niet voor in de Journalistieke Code NPO. Het werd voor het eerst geïntroduceerd in het eerste rapport van de NPO-Ombudsman waar het werd verbonden aan de rol van presentatoren en het zijn van een ‘doorgeefluik’: als er niet (voldoende) zou worden doorgevraagd, zou de mening van een gast als feit worden gepresenteerd in het verdere verloop van het gesprek. In deze column van 17 augustus 2023 wordt deze interpretatie losgelaten of in ieder geval anders geduid: kennelijk is het doorvragen nu verbonden met het vaststellen of wat een studiegast beweert controleerbaar juist is. De NPO-Ombudsman maakt er melding van dat een kijker in staat moet zijn om een uitspraak van een gast op waarde te schatten. Daarom moet de basis van een bepaalde uitspraak duidelijk worden gemaakt. Het controleerbaar maken van de bronnen waar *een gast* zich op baseert – want dat is feitelijk wat de NPO-Ombudsman hier stelt – is wederom een nieuw criterium, dat nergens in de Journalistieke Code NPO is neergelegd en ook in eerdere rapporten van de NPO-Ombudsman niet voorkomt. Het gaat hier dus duidelijk niet om de bronnen waar een journalistieke reportage zelf op gebaseerd is, maar om een strengere eis: het gaat om de

bronnen waar *iedere afzonderlijke* gast zich bij *iedere afzonderlijke uitspraak* op baseert zodat *iedere afzonderlijke* kijker achteraf kan nagaan of dit klopt.

Voorgaande geeft al aan dat deze eis niet alleen extreem streng is, maar ook nogal arbitrair. Kennelijk is het de NPO-Ombudsman die *achteraf*, na het indienen van klachten die mogelijk politiek gemotiveerd zullen zijn, bepaalt of er voldoende is doorgevraagd – en wordt de definitie en invulling van het begrip doorvragen al naar gelang de situatie aangepast. Dat brengt tevens met zich mee dat dit criterium vaag is: er is in ieder geval *vooraf* niet duidelijk hoe vaak er doorgevraagd moet worden, met welke reden er precies moet worden doorgevraagd of waar het doorvragen aan wordt gelinkt. Dit werd na het verschijnen van het eerste rapport van de NPO-Ombudsman al opgemerkt door *EO*-journalist en presentator Tijs van den Brink in een opiniestuk van juni 2022, net na het verschijnen van het eerste rapport over ON! door de NPO-Ombudsman.⁴ Hij voegt eraan toe dat het bepalen of voldoende doorgevraagd is veelal een kwestie van smaak zal zijn – hetgeen wederom duidt op het arbitraire karakter van dit criterium. Dat arbitraire karakter wordt, zoals gezegd, enkel bevestigd door het feit dat er nu weer een andere interpretatie wordt gegeven aan het begrip dat niet eens voorkomt in de Journalistieke Code NPO.

Opgemerkt dient te worden dat ON! van mening is dat het maken van *live* televisie met zich meebrengt dat er eigenlijk geen objectieve standaard vastgesteld kan worden voor zaken als ‘doorvragen’. In een gesprek met vijf personen in de studio, zoals in de gewraakte uitzending van 31 januari 2023, in een programma van slechts 40 minuten waar behoorlijk wat tempo inzit, is *vooraf* niet aan te geven hoe vaak doorgevraagd zal moeten worden. Voeg daar de elementen van smaak en eventuele politieke (voor)ingenomenheid van degene die achteraf zal beoordelen of iets juist of onjuist is aan toe en de onoverkomelijke conclusie is dat dit alles nogal subjectief is.

Tot slot verdient nogmaals vermelding dat het mogelijk maken van deze ‘controleerbaarheid’ van *iedere afzonderlijke uitspraak* van *iedere afzonderlijke* studiegast door *iedere afzonderlijke* kijker een extreem hoge standaard is. Een standaard die tot nu toe nooit gehanteerd is bij andere *live* praatprogramma’s op televisie en waar onmogelijk volledig op geanticipeerd kan worden omdat het simpelweg onmogelijk is om exact te voorspellen wat een studiegast zal inbrengen tijdens het gesprek. De vraag rijst waarom deze nieuwe standaard nu wordt geïntroduceerd. ON! kan zich niet aan de indruk onttrekken dat dit

⁴ <https://www.eo.nl/artikel/wat-is-npo-journalistiek>

samenhangt met het karakter van de uitspraken die worden gedaan in deze specifieke uitzending. Hieronder komt dit verder aan de orde.

De reportage

De NPO-Ombudsman spreekt ten eerste van één reportage, hetgeen de vraag oproept of de NPO-Ombudsman de desbetreffende uitzending wel heeft bekeken. Wie de uitzending bekijkt, komt namelijk tot de conclusie dat er niet één maar twee reportages in de uitzending getoond worden. De eerste gaat over de oversterfte in Nederland, de tweede over de oversterfte in het buitenland – waar voornamelijk de Verenigde Staten een rol spelen. Uit de bewoordingen van de NPO-Ombudsman en de bijgaande beschrijving kan in redelijkheid worden afgeleid dat zij hier enkel de eerste reportage, die aldus specifiek over Nederland gaat, op het oog heeft.

Belangrijk is vooraf op te merken dat ON! zelf ook een onderscheid hanteert in de reportages enerzijds en de gesprekken in de studio anderzijds. In de reportages gaat het altijd om het delen van zo controleerbaar mogelijke informatie, die met zo veel mogelijk met bronnen wordt onderbouwd. Zoals de NPO-Ombudsman zelf ook aangeeft: *Ongehoord Nieuws* gaat daarin verder dan andere programma's. In de gesprekken in de studio reageren gasten voorts vanuit hun positie in de maatschappij, politiek of wetenschap. Dat laatste is waarom *Ongehoord Nieuws* ook wordt aangeduid als een 'opinieprogramma'. Er is in de studiotegesprekken in hoge mate sprake van een specifieke invalshoek die verschilt al naar gelang de gasten verschillen. De NPO-Ombudsman geeft zelf ook aan dat de beoordeling wie wordt uitgenodigd niet aan haar is: de Mediawet garandeert redactionele autonomie.

Hoewel de NPO-Ombudsman aangeeft geen specifieke uitspraken te doen over *wie* er wordt uitgenodigd of *wie* er aan het woord komt in de reportages, lijkt zij wel degelijk problemen te hebben met *wat* er door hen naar voren wordt gebracht. Uit de analyse van de reportage door de NPO-Ombudsman wordt duidelijk dat haar specifieke probleem ligt bij de relatie die wordt gesuggereerd tussen oversterfte en vaccinaties tegen covid-19. Hoewel zij voornamelijk positief lijkt te zijn over de reportage valt bijvoorbeeld de volgende zin op: "hoewel de nadruk in de vraagstelling lag op de vraag of oversterfte, deels, zou kunnen komen door vaccinaties, kwamen ook andere mogelijke oorzaken aan bod". **Dat is onjuist.** Wie de reportage bekijkt, komt tot de conclusie dat er vier mogelijke oorzaken van oversterfte worden genoemd, die alle vier even veel en dus op evenwichtige wijze onder de aandacht

worden gebracht: (1) corona, (2) uitgestelde zorg door coronamaatregelen, (3) verzwakte gezondheid door het coronavirus en (4) covid-19 vaccins.

Wie voorgaand citaat goed leest, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat een eventueel gewekte suggestie tussen oversterfte en vaccinatie tegen covid-19 hier het probleem is voor de NPO-Ombudsman. Hoewel grootschalig onderzoek naar de oversterfte nog steeds is uitgebleven – en dus eveneens eenduidige conclusies uitblijven – is enkel de eventuele mogelijkheid van de correlatie tussen vaccinatie en oversterfte volgens de NPO-Ombudsman kennelijk problematisch. Dit blijkt bijvoorbeeld ook wanneer *positief* wordt gereageerd op het feit dat een uitvaartondernemer aan het woord komt die vrij expliciet stelt dat er volgens haar geen aanleiding is om te denken dat oversterfte door vaccinaties komt. Negatiever zijn voorts de bewoordingen over een bedrijfsarts die wel een voorzichtig verband suggereert tussen vaccinatie en overlijdens. De NPO-Ombudsman vermeldt dat hij ‘slechts aan een soort kansberekening deed’.

Interessant is om hier in te zoomen op de achtergrond van de begrafenisondernemer en de bedrijfsarts. Als je aan een willekeurig iemand zou vragen wie op het gebied van medische onderwerpen waarschijnlijk meer kennis zou hebben, ligt het voor de hand dat de meeste mensen zouden antwoorden dat dit de bedrijfsarts is. Wie vervolgens naar de gebruikte bewoordingen van de begrafenisondernemer luistert, moet vaststellen dat zij hier alleen zijn eigen ervaringen beschrijft – zij *kent* geen voorbeelden van mensen die zijn gaan kwakkelen (in haar woorden) na de vaccinaties. Maar dat betekent uiteraard niet dat die voorbeelden er niet zijn. Het feit dat de NPO-Ombudsman dit niet vermeldt, maar wel melding maakt van het feit dat de bedrijfsarts volgens haar aan ‘een soort kansberekening doet’ **duidt op vooringenomenheid van haar kant.**

Dat het haar inderdaad te doen is om de suggestie tussen oversterfte en vaccinatie blijkt wel uit het feit dat zij afsluit met het betoog dat vermeld had moeten worden hoe klein de kans op overlijden na vaccinatie tegen covid-19 is. Met andere woorden, hetgeen de bedrijfsarts naar voren bracht klopt, maar de NPO-Ombudsman voegt toe dat benodigde context ontbreekt. De vraag rijst waarom er er volgens de NPO-Ombudsman *geen* context vermeld hoeft te worden als iemand zegt dat zij *geen* voorbeelden kent van mensen die zijn overleden na vaccineren tegen covid-19 (terwijl die voorbeelden er dus wel zijn), maar moet er *wel* context vermeld worden wanneer het gaat om voorbeelden van bijwerkingen (terwijl die er ook gewoon zijn). In dit verband dient opgemerkt te worden dat de bedrijfsarts ten eerste gelijk heeft. Ten tweede geeft de *voice-over* in de reportage aan dat ‘er nog veel

onduidelijk is' en tot slot wordt de mogelijkheid van overlijden na vaccinatie tegen covid-19 tegenover drie andere oorzaken geplaatst. En dan nog ontbreekt er volgens de NPO-Ombudsman 'benodigde context'.

Bovenstaande leidt tot niets anders dan de conclusie dat de eventuele suggestie tussen overlijden na vaccinatie tegen covid-19 überhaupt niet gewekt had mogen worden of op zijn minst dat er aan onwelgevallige conclusies hogere standaarden worden gesteld. Het is een illustratie van het gevaar dat er schuilt in het bestempelen van beweringen als 'onjuist' – dit kan gemakkelijk veranderen in een politiek wapen dat wordt ingezet tegen onwelgevallige informatie of een afwijkende mening.

De gesprekken in de studio

Vervolgens gaat de NPO-Ombudsman over tot een analyse van gesprekken die worden gevoerd in de studio. Opvallend is daarbij ten eerste de wijze waarop zij de studiogasten omschrijft. Hoewel eerder in de 'column' wordt opgemerkt dat de NPO-Ombudsman niet gaat over *wie* er wordt uitgenodigd, kiest zij er toch voor om de studiogasten aan te duiden op een wijze die op geen enkele manier recht doet aan hun hier relevante expertise.

Waarom wordt Theo Schetters bijvoorbeeld aangeduid als 'hoogleraar tropische dierziekten' en niet als 'immunoloog'? Niet alleen is immunoloog de titel die hem door *Ongehoord Nieuws* in de aankondiging wordt gegeven, het is tevens de titel die hij volgens Wikipedia draagt (net als bioloog).⁵ Hij is dan wel als bijzonder hoogleraar verbonden aan de afdeling van tropische dierzaken van de Universiteit van Pretoria, Zuid-Afrika, maar dat betekent niet dat hij ook hoogleraar tropische dierziekten is. Eenieder met een academische achtergrond zou van dergelijke zaken op de hoogte moeten zijn.

Die vraag rijst eveneens waarom Herman Steigstra door de NPO-Ombudsman wordt omschreven als 'ICT'er' en niet als 'statisticus'. Wie zijn LinkedIn-pagina bekijkt, ziet dat hij zichzelf omschrijft als 'medical statistical analyst', hetgeen tevens aansluit bij zijn opleiding als analytisch chemicus.⁶ Hij heeft inderdaad tussen juni 2015 (na zijn pensioen) en nu als websiteontwikkelaar gewerkt, maar dit betekent niet dat hij ICT'er is. Sterker nog, dat is een feitelijk onjuiste beschrijving die eveneens afwijkt van hetgeen in *Ongehoord Nieuws* naar voren komt. De vraag rijst waarom de NPO-Ombudsman hem desalniettemin als ICT'er

⁵ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Theo_Schetters_\(bioloog\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Theo_Schetters_(bioloog))

⁶ <https://www.linkedin.com/in/herman-steigstra-84708711/?originalSubdomain=nl>

aanduidt. Het heeft er alle schijn van dat dit gebeurt om zijn autoriteit op dit onderwerp te ondermijnen of op zijn minst in twijfel te trekken.

De NPO-Ombudsman geeft verder aan dat alle genodigden – naast Schetters en Steigstra ook FVD-Tweede Kamerlid Pepijn van Houwelingen – belangrijke criticasters zijn van het vaccin tegen covid-19, maar voegt daaraan toe dat dat op zichzelf geen probleem hoeft te zijn. Wat de NPO-Ombudsman hier eveneens niet vermeldt, is dat Schetters een expert is op het gebied van vaccins en Steigstra een expert is op het gebied van data-analyse. Hen wegzetten als ‘criticasters van het coronavaccin’ doet dan ook nogal tekort aan hun expertise. Wat ook onvermeld blijft, is dat er aan het begin van het gesprek in de studio dat volgt op de eerste reportage een disclaimer wordt uitgesproken. Voor de volledigheid volgt deze disclaimer hier in het geheel:

We gaan het dus zo meteen hebben over oversterfte, een heel belangrijk onderwerp; een onderwerp dat ook controversieel is en waarover ook veel gediscussieerd wordt. Ook voornamelijk omdat we de precieze reden van de oversterfte ook nog niet weten. We zijn nog in afwachting van veel onderzoek. Maar dat wil niet zeggen dat er niet een aantal verklaringen kunnen zijn en dat er niet een aantal experts ook zijn die hun visie op dit onderwerp kunnen delen. Dat is belangrijk ook om de discussie aan te zwengelen. Een aantal van die experts is hier vandaag in de studio.

Hier wordt duidelijk, nog voordat een van de experts iets heeft gezegd over oversterfte, aangegeven dat het gaat om een controversieel onderwerp waarover nog veel onduidelijk is – hetzelfde als wat ook duidelijk naar voren is gebracht in de voorafgaande reportage. Het feit dat de NPO-Ombudsman geheel aan deze disclaimer voorbijgaat, is op z'n minst opmerkelijk te noemen.

Opvallend is eveneens dat in de eerdere rapporten van de NPO-Ombudsman een duidelijk onderscheid tussen feiten en meningen van belang wordt geacht. Dit is een eis die ook expliciet is neergelegd in de Journalistieke Code NPO. Zowel de disclaimer als de gestelde vragen – zo noemt de NPO-Ombudsman zelf ook – geven aan dat het gaat om de *mening* van de gasten. Hiermee voldoet *Ongehoord Nieuws* dus expliciet aan de eis van het onderscheid tussen feiten en meningen. De experts worden tevens op meerdere momenten geconfronteerd met stellingen van experts met een tegengestelde mening. Kortom, de eerdere kritiek dat ‘feiten als meningen doorgang vinden in het gesprek’ is hier onder geen beding aan de orde.

Zoals eerder aan de orde kwam, introduceert de NPO-Ombudsman dan ook een nieuw criterium: het doorvragen dient om iedere afzonderlijke kijker in de gelegenheid te stellen om iedere afzonderlijke uitspraak van iedere afzonderlijke studiogast achteraf te kunnen controleren. Hoewel ON! uiteraard van mening is dat het delen van bronnen belangrijk is – zie bijvoorbeeld haar eigen reportages waarin zij bij iedere uitspraak een bron vermeldt – leidt deze formulering van dit criterium op deze manier tot een vrijwel onhaalbare eis. Zoals gezegd, leidt het er tevens toe dat de standaard die wordt losgelaten op programma's arbitrair is. Het is immers de NPO-Ombudsman die de spelregels achteraf vaststelt en desgewenst verandert. Eveneens wordt hiermee de suggestie in de hand gewerkt dat er aantoonbaar onjuiste informatie werd gedeeld door de gasten. Deze suggestie is onjuist. Wel wenst ON! in dit verband op te merken dat zij het advies van de NPO-Ombudsman uiteraard meeneemt voor de toekomst voor zo ver dit in de praktijk haalbaar is. ON! zal het proberen gevolg aan te geven voor zo ver realistisch is.

Gebrek aan onderbouwing

De NPO-Ombudsman haalt vervolgens een voorbeeld aan van Schetters: hij stelde volgens haar dat de oversterftecijfers omhooggingen op het moment dat werd gestart met vaccineren. De NPO-Ombudsman gaat er voor het gemak wel aan voorbij dat Schetters eerst de andere mogelijke oorzaken van oversterfte (zoals ook genoemd in de reportage) afgaat en dat hij hier zijn visie op presenteert. Hij wordt hier ook flink op bevraagd door de presentatrices. Schetters begint daarna over de 'zorgen' die hij heeft omtrent het vaccineren. Hij geeft aan dat hij gedurende de laatste vaccinaties week bij week heeft bijgehouden hoe veel mensen er waren gevaccineerd en hoe veel mensen er waren overleden. Wie dit goed beluistert, hoort dat het hier gaat om het bijhouden van officiële cijfers die vervolgens worden omgezet in *eigen* data – hetgeen ook niet verwonderlijk is, gezien de achtergrond van Schetters. Hij heeft voorts aan dat twee keer, gedurende de lente- en gedurende de herfst-vaccinatiecampagne, de oversterfte omhooggaat vanaf het moment dat wordt gestart met vaccineren: veel vaccinaties betekent ook veel oversterfte. Als er niet of minder gevaccineerd wordt, neemt de oversterfte ook af.

Schetters plaatst tevens een belangrijke kanttekening bij zijn verhaal: het hoeft niet per se te betekenen dat er een correlatie tussen beide bestaat. Belangrijk is hier het begrip correlatie, dat echt iets anders betekent dan causaal verband – hetgeen Schetters ook uitlegt. Hij geeft aan dat er meer onderzoek moet komen, maar dat het vaccineren *kan* bijdragen aan

de totale oversterfte. De vraag rijst waarom de NPO-Ombudsman vindt dat er hier doorgevraagd moet worden naar de cijfers die Schetters bijhoudt en waar die vandaan komen. Eenieder die goed luistert, hoort dat hij het hier heeft over cijfers van gevaccineerden per week en het aantal overlijdens per week. Daar bestaat volstrekt geen enkele onduidelijkheid over.

Schetters vervolgt zijn verhaal dat het, wanneer gekeken wordt naar de leeftijd van degenen die overlijden, voornamelijk gaat om ouderen – kwetsbare ouderen misschien wel. Hij benoemt aldus dat leeftijd ook een rol kan spelen. Hiermee is de verwijzing naar het CBS-onderzoek dat de NPO-Ombudsman kennelijk van de presentatoren verlangt totaal onzinnig: dit CBS-onderzoek wijst op de *gehele populatie*, terwijl Schetters dus een duidelijk onderscheid aangeeft tussen de *verschillende leeftijdsgroepen*. Het gaat overigens om een onderzoek van cijfers uit 2021, terwijl er in de uitzending duidelijk wordt gesproken over cijfers over 2021 en 2022. Het CBS-onderzoek dat de NPO-Ombudsman aandraagt, is dus maar zeer beperkt en in zekere zin achterhaald wanneer het wordt vergeleken met de opmerkingen van Schetters.⁷

Wie naar het hele fragment luistert, kan niet anders dan concluderen dat het hier gaat om een deskundige die gegevens bijhoudt en analyseert en op basis hiervan zaken die opvallen weergeeft. Op basis van wat hij constateert vraagt hij om aanvullend onderzoek. De NPO-Ombudsman vindt dat er doorgevraagd had moeten worden over de onderliggende aanpak van Schetters, maar die geeft hij volstrekt helder zelf aan. Hij geeft ook aan dat er geen enkele zekerheid te geven is. Schetters krijgt in een tijdspanne van zes minuten (de lengte van zijn betoog) vijf kritische vragen van de presentatrices.

Wat is hier nu precies het probleem? Het feit dat er andere verklaringen zouden kunnen zijn voor de oversterfte dan het vaccineren tegen covid-19, komt in zowel de reportage als in het gesprek in de studio naar voren. Waarom wil de NPO-Ombudsman één specifiek onderzoek, een onderzoek van het CBS, vermeld zien worden, terwijl dat onderzoek hier helemaal niet relevant is? Voorts dient opgemerkt te worden dat bestaand onderzoek niet ‘totaal genegeerd wordt’, zoals de NPO-Ombudsman ook stelt. Schetters wordt meermaals bevraagd in het gesprek in de studio en ook geconfronteerd met afwijkend onderzoek, bijvoorbeeld uit het buitenland. Eenieder die de uitzending bekijkt, ziet dit.

⁷ <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2022/sterfte-en-oversterfte-in-2020-en-2021/6-risico-op-overlijden-kort-na-vaccinatie>

Ten onrechte wekt de NPO-Ombudsman de suggestie dat Schetters hier niet-onderbouwde claims naar voren brengt. Het lijkt er dan ook sterk op dat de NPO-Ombudsman niet zozeer problemen heeft met *hoe* Schetters zijn bevindingen naar voren brengt en dat zij eveneens geen problemen kan hebben met de *manier* van ondervragen, maar dat zij de inhoud van de *bevindingen* van Schetters problematisch vindt. Het is haar te doen om de voorzichtige suggestie dat er een correlatie (dus geen causaal verband) zou kunnen bestaan tussen vaccineren tegen covid-19 en oversterfte. Uiteraard mag de NPO-Ombudsman hier problemen mee hebben, zij kan het er zelfs mee oneens zijn: experts verschillen onderling ook van mening met elkaar. Maar het betekent niet dat zij kan stellen dat context ontbreekt of dat er onvoldoende wordt doorgevraagd. Het betekent al helemaal niet dat er aantoonbaar onjuiste informatie wordt gedeeld of dat de Journalistieke Code NPO wordt geschonden.

Een eigen model

Een tweede voorbeeld uit de uitzending van 31 januari 2023 dat de NPO-Ombudsman aanhaalt van gebrek aan onderbouwing is volgens haar het moment dat ‘ICT’er’ Herman Steigstra begon over de kans op overlijden na een coronavaccinatie. Belangrijke context is dat Steigstra, geen ICT’er maar statisticus, duidelijk aangeeft dat hij *zelf* een model heeft ontwikkeld om de oversterfte te voorspellen. Uit het model blijkt een correlatie tussen oversterfte en vaccineren. Uiteraard is een model altijd een voorspelling van de werkelijkheid. Eenieder met enige statistische achtergrond weet dat het niet gaat om een één-op-één weergave van de werkelijkheid, maar om een mogelijk verloop. Modellen worden veelvuldig gebruikt in de statistiek en zijn ook veelvuldig gebruikt tijdens de coronacrisis om bijvoorbeeld het verwachte effect van maatregelen te voorspellen. Achteraf gezien zaten de modellen er vaak naast. Dat is, nogmaals, inherent aan het hanteren van een model: een model is een voorspelling, die achteraf kan kloppen of niet. Gesteld kan worden dat het voor niemand in de uitzending of op de redactie van ON! – of voor de NPO-Ombudsman – met absolute zekerheid mogelijk is om de nauwkeurigheid van zijn specifieke model te beoordelen. Het enige dat de zekerheid kan aantonen of ontkrachten, is de werkelijkheid die, zoals gezegd, altijd pas achteraf volgt op het model.

Het verdient hier vermelding dat Steigstra statisticus is, een autoriteit op dit gebied, dus dat ervanuit gegaan mag worden gegaan dat hij kennis heeft om het model te ontwikkelen. Hij werd voorts door de presentatrices geconfronteerd met het feit dat andere modellen en onderzoeken iets tegengestelds aantonen dan wat hij presenteert. Zelfs de NPO-

Ombudsman moet hier opmerken dat zij Steigstra flink het vuur aan de schenen leggen. Zo haakt een presentatrice meteen in als Steigstra claims doet over de verwachte oversterfte: ze voegt toe dat het gaat om *zijn* interpretatie en vraagt om verduidelijking. Ze vraagt inderdaad logischerwijs niet naar de cijfers waar hij zich op baseert – want dit zijn algemeen bekende en controleerbare cijfers van overlijdens per week – maar naar verduidelijking over het model van Steigstra.

De NPO-Ombudsman stelt hier dat er volgens de Journalistieke Code NPO moet worden gevraagd naar bronnen, onderbouwing en rekenmethode. **Dat is niet wat er in de Journalistieke Code NPO staat:** hierin is opgenomen dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen feiten en meningen. In het geval van Steigstra is heel duidelijk dat het gaat om *zijn* interpretatie. Het is ook volstrekt duidelijk waar hij deze op baseert: algemeen bekende cijfers en een eigen ontwikkeld model. De conclusie dat de kijker blijft zitten met onduidelijkheid over de status en de waarde van de uitspraken van de gast is dus onjuist. Een objectieve kijker komt tot dezelfde conclusies als hierboven gepresenteerd: het gaat om een voorspelling van de werkelijkheid, een model, ontwikkeld door Steigstra op basis van cijfers van overlijdens en vaccinaties.

Uiteraard betekent dit niet dat ON! het belang van bronvermelding ontkent. Zij vermeldt, waar mogelijk, in haar journalistieke reportages overal de bronnen – iets dat ook door de NPO-Ombudsman wordt opgemerkt. Hier gaat het echter om iets anders: er wordt een nieuwe, zeer hoge standaard geïntroduceerd. Het moet duidelijk worden op bronnen *iedere afzonderlijke* gast zich bij *iedere afzonderlijke uitspraak* op baseert zodat *iedere afzonderlijke* kijker achteraf kan nagaan of dit klopt. Dit is een zeer strenge eis. Het is bovendien een arbitrair criterium, dat hier voor het eerst wordt geïntroduceerd, zoals hierboven al uitgebreid aan de orde is gekomen.

Cijfers zonder bron

In het algemeen kan gesteld worden dat de cijfers die in de uitzending aan de orde komen voor iedereen controleerbaar en terug te zoeken zijn, maar dat de specifieke rekenmethode en interpretatie van die cijfers verschilt per deskundige of expert. Dat is ook de reden dat diverse deskundigen of experts tot andere conclusies komen – zowel in de uitzending als in de wetenschap, politiek en maatschappij in brede zin. Dat wordt in de uitzending ook meermaals benoemd en aangegeven door de presentatrices, bijvoorbeeld door te refereren aan artsen die aan het woord komen in de reportage en stellen dat er geen enkel verband bestaat tussen

vaccinatie en oversterfte. Voor een inhoudelijke onderbouwing of weerlegging zoals Anton Kunst, hoogleraar Sociale Epidemiologie aan de Universiteit van Amsterdam, deze presenteert in *Trouw* in een artikel van 9 februari 2023⁸ – als deskundigen onder elkaar die elkaars modellen analyseren – is vanzelfsprekend geen plaats in een talkshow op *live* televisie. Opgemerkt dient tevens te worden dat dit zou betekenen dat redactie of presentatrices over zeer specialistische kennis zouden moeten beschikken. Dit verlangen is niet alleen onredelijk maar ook niet gebruikelijk wanneer talkshows worden beoordeeld.

Toegevoegd dient daar nog aan te worden dat de expert of deskundige wordt uitgenodigd om *zijn* bevindingen en conclusies te delen en deelt deze juist vanwege *zijn* deskundigheid of expertise. Er kwam in het gesprek in de studio duidelijk aan de orde waar de verschillen in interpretatie vandaan komen, bijvoorbeeld het door elkaar lopen van klimaatzones in de Verenigde Staten. Of het verschil in leeftijd waar rekening mee gehouden moet worden, zoals Schetters meermaals zelf ook aangeeft. Maar te denken valt ook aan oversterfte die andere oorzaken kan hebben, zoals volgend op een griepgolf (waarmee niet gezegd wordt dat griep en corona hetzelfde zijn, zoals de NPO-Ombudsman suggereert).

De NPO-Ombudsman merkt voorts op dat er geen bronvermelding of onderbouwing wordt gegeven wat betreft het verschil in oversterfte met andere landen, waar de presentatrice op wijst. Er worden echter bronnen aangehaald in de reportages, die meerdere grafieken bevatten. Verder benadrukken Schetters en Steigstra dat er voor accurate vergelijking aanvullende gegevens noodzakelijk zijn, zoals leeftijden van degenen die overleden en dat er rekening moet worden gehouden met bijvoorbeeld klimaat of coronamaatregelen. Ook in het buitenland staat het onderzoek nog in de kinderschoenen. Het feit dat de NPO-Ombudsman hier allemaal niet op in gaat en het afdoet als gebrek aan bronvermelding en zelfs stelt dat dit nieuwe onduidelijkheden oproept lijkt eerder op een eenzijdige blik van haar kant te duiden dan op een probleem met de uitzending. Het sluit tevens aan op hetgeen eerder is opgemerkt: het lijkt erop dat de NPO-Ombudsman geen problemen heeft – of kan hebben – met de journalistieke kwaliteit van deze specifieke uitzending, maar problemen heeft met *wat* er in de uitzending naar voren wordt gebracht.

Tot slot wijst de NPO-Ombudsman nog op de uitspraak van Schetters dat er in 2022 bijna geen corona meer was. Wie de uitzending bekijkt, ziet dat Schetters aangeeft dat 2022 het jaar was waarin de maatregelen werden losgelaten. Hij vergelijkt vervolgens het aantal

⁸ <https://www.trouw.nl/cultuur-media/ongehoord-nieuws-verspreidt-alweer-desinformatie-in-woud-van-aanames~b3d56f49/>

coronagevallen met de jaren 2020 en 2021. De NPO-Ombudsman maakt een vergelijking met de coronadoden in 2022, zij noemt dat er 7295 mensen aan corona overleden in 2022. Als alleen dit ruwe getal wordt genoemd, wekt dit inderdaad de suggestie dat Schetters hier onjuiste informatie verspreidt. Dat verandert echter als ook de cijfers voor 2020 en 2021 worden weergegeven en er – net als Schetters zelf doet – een vergelijking wordt gemaakt tussen de drie jaren. Wie de cijfers bekijkt, stelt vast dat er in 2020 ruim 20.000 mensen aan corona overleden volgens het CBS.⁹ In 2021 waren dat er 19.000 volgens het CBS.¹⁰ Wanneer Schetters het verloop van corona in 2022 vergelijkt met 2020 en 2021 en zegt dat er in 2022 bijna geen corona meer was in vergelijking met 2020 en 2021 heeft hij dus gelijk. Strikt genomen moet worden opgemerkt dat de kwalificatie ‘aanzienlijk minder’ beter op zijn plaats was geweest. Maar in de snelheid van een *live* uitzending heeft het geen pas om uitspraken op een dergelijk detaillistisch niveau te beoordelen. Zeker niet wanneer in ogenschouw wordt genomen dat de NPO-Ombudsman wel de cijfers van 2022 noemt, maar 2020 en 2021 voor het gemak weglaat terwijl Schetters overduidelijk een vergelijking maakt met de eerdere jaren. Het lijkt erop dat zij op deze manier de suggestie probeert te wekken dat de door hem gedane uitspraken aantoonbaar onjuist zijn, terwijl er hoogstens sprake is van een nuanceverschil.

Opgemerkt dient te worden dat het CBS de jaren 2020, 2021 en 2022 overigens ook vergelijkt en tot eenzelfde soort conclusies als Schetters komt. Op de website waar melding wordt gemaakt van het aantal coronadoden in 2022 wordt expliciet door het CBS vermeld dat ‘dat er veel minder waren dan in de twee jaren daarvoor’. Sterker nog, de kop van de website luidt zelfs ‘in 2022 veel minder mensen aan covid-19 overleden dan in 2020 en 2021’.¹¹ Kennelijk niet vermeldenswaardig voor de NPO-Ombudsman, maar wel degelijk voor het CBS. **Het lijkt erop dat het de NPO-Ombudsman zelf is die belangrijke context weglaat wat betreft de duiding van cijfers.**

Conclusie

De woorden van FVD-Tweede Kamerlid Pepijn van Houwelingen tijdens de uitzending lijken welhaast profetisch: hij geeft aan dat ‘kritische’ wetenschappers geen podium krijgen en worden gedeplatformd of gecensureerd. In het geval van de NPO-Ombudsman dient

⁹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/33/1-op-de-8-sterfgevallen-in-2020-door-covid-19>

¹⁰ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/13/in-2021-ruim-19-duizend-mensen-aan-covid-19-overleden>

¹¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/17/in-2022-veel-minder-mensen-aan-covid-19-overleden-dan-in-2020-en-2021>

opgemerkt te worden dat zij niet achter de wetenschappers zelf aangaat, maar het podium dat ze krijgen – in dit geval *Ongehoord Nieuws* – aanvalt door de uitzending ten onrechte in een kwaad daglicht te plaatsen.

De NPO-Ombudsman zegt zich te beroepen op de Journalistieke Code NPO om aan te geven dat er onvoldoende wordt doorgevraagd. Echter komt het begrip doorvragen in de Journalistieke Code in het geheel niet voor. Het is een vage en arbitraire standaard die al naar gelang de wenselijkheid van de uitspraken kan worden toegepast en aangepast. Dat blijkt ook wel wanneer wordt gekeken naar het verloop van de interpretatie van de NPO-Ombudsman van dit begrip. In haar eerste rapporten verbindt zij het doorvragen aan het scheiden van feiten en meningen: wanneer onvoldoende wordt doorgevraagd vertroebelt het onderscheid tussen feit en mening waardoor een mening als feit doorgaat in de rest van het gesprek. Nog los van de opmerking dat het onderscheid tussen feiten en meningen niet zo stellig is als de NPO-Ombudsman eerder beweerde, is het opvallend dat in deze nieuwe ‘column’ over de uitzending van 31 januari 2023 het doorvragen wordt verbonden aan bronvermelding en onderbouwing van cijfers.

Ook al is het duidelijk dat het om een mening gaat en dat er veel onduidelijkheid bestaat en dat onderzoek nodig is, dan nog moet er worden doorgevraagd over de *bron* van de cijfers zodat kijkers ook kunnen nakijken of die cijfers kloppen, zo stelt de NPO-Ombudsman. Er wordt hiermee niet alleen een nieuwe, maar tevens zeer hoge standaard geïntroduceerd: het moet duidelijk worden op welke bronnen *iedere afzonderlijke* gast zich bij *iedere afzonderlijke uitspraak* op baseert zodat *iedere afzonderlijke* kijker achteraf kan nagaan of dit klopt. Deze zeer hoge en arbitraire standaard is niet neergelegd in de Journalistieke Code NPO en wordt hier, zoals gezegd, voor het eerst geïntroduceerd. Gesteld kan worden dat een en ander er in ieder geval niet duidelijker op wordt. Een heldere, transparante en vooral vooraf kenbare standaard ontbreekt, terwijl deze wel zou moeten bestaan om duidelijkheid te scheppen over waar alle omroepen en programma’s exact op worden beoordeeld.

Gesteld kan worden dat de uitzending van 31 januari 2023 overduidelijk voldoet aan de Journalistieke Code NPO en tevens aan de eerdere standaard van de NPO-Ombudsman, die hier nu ineens wordt losgelaten. In de gewraakte uitzending ging het juist over het feit dat de *duiding* van de cijfers zelf nog veelal onduidelijk is, dat daarover discussie bestaat en dat er aanvullend onderzoek noodzakelijk is. De genodigden in de uitzending gaven heel duidelijk aan dat het gaat om hun *interpretatie* van de cijfers. Zij deden dit op basis van hun deskundigheid en expertise. Er kan dan ook geen enkel misverstand bestaan over het

onderscheid tussen feit en mening in dit geval. Over de cijfers zelf kan eveneens geen onduidelijkheid bestaan: iedereen gaat uit van dezelfde cijfers, namelijk het aantal overlijdens (dat wel degelijk geregistreerd is) in een bepaalde tijdsspanne. Hetgeen ontbreekt, is bijvoorbeeld de vaccinatiestatus van degene die overlijdt, zoals Schetters ook aangeeft. En daar is nu juist aanvullend onderzoek voor nodig.

Dan wat betreft de aantoonbare onjuistheid van uitspraken die zouden zijn gedaan tijdens de uitzending. Duidelijk wordt, zoals gezegd, dat alle uitspraken die worden gedaan ofwel juist zijn, ofwel een interpretatie zijn van cijfers waarbij duidelijk wordt gemaakt dat het om een interpretatie gaat en dat er nog aanvullend onderzoek nodig is. Al met al worden er veel kanttekeningen geplaatst bij zo ongeveer iedere uitspraak die wordt gedaan. De presentatrices confronteren de studiegasten ook veelvuldig met andere duidingen en interpretaties van de cijfers.

De vraag rijst wat nu exact het probleem is. Het lijkt er sterk op dat de NPO-Ombudsman het in het geheel onwenselijk vindt dat er wordt gesproken over een mogelijke correlatie tussen oversterfte en vaccineren, een belangrijk maatschappelijk thema. Dat kan en mag uiteraard, maar dat is geen reden om *Ongehoord Nieuws* te verwijten niet aan de Journalistieke Code NPO te hebben voldaan.

Tot slot wenst ON! op te merken dat zij de adviezen van de NPO-Ombudsman echter wel meeneemt voor zover deze praktisch haalbaar en realiseerbaar zijn. ON! realiseert zich dat haar adviezen bedoeld zijn aan een autonome omroep – die rechtens zelf over vorm en inhoud gaat – ter verbetering van de journalistieke werkwijze. ON! beseft ook dat het verbinden van sancties aan eventuele adviezen de taken van de NPO-Ombudsman bemoeilijkt. Want adviezen die opbouwend bedoeld zijn kunnen plotseling een heel ander karakter krijgen vanwege een overijverig bestuur van de NPO.